मुमुक्षुभिः परित्यागो वैराग्यं फल्गु कथ्यते ॥"
इति भक्तिरसामृतसिन्धौ पूर्व्वभागे साधन-
लहरी ॥

वैराटः, पुं, इन्द्रगोपकीटः। इति हेमचन्द्रः॥
विराटसम्बन्धिनि, त्रि॥ (स्त्री, विराटपर्व्व।
यथा, महाभारते। १। २। ५७।
"आरण्येयन्ततः पर्व्व वैराटन्तदनन्तरम्॥"
विराटकन्यायां स्त्री। यथा, तत्रैव। १।२।५८।
"अभिमन्योश्च वैराट्या पर्व्व वैवाहिकं स्मृतम्॥"
तथा च देवीभागवते। २। ७। ४।
"अभिमन्योर्वरा भार्य्या वैराटी चाति-
सुन्दरी॥"
विस्तृते च त्रि। यथा, महाभारते।१३।७६।२१।
"वैराटपृष्ठसुच्छायं सर्व्वरत्नैरलङ्कृतम्।
प्रदाय मरुतां लोकान् स राजन् प्रतिपद्यते॥")

वैराट्या, स्त्री, जिनषोड़शविद्यादेव्यन्तर्गतदेवी-
विशेषः। इति हेमचन्द्रः॥

वैरातङ्कः, पुं, अर्ज्जुनवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

वैरी, [न्] पुं, (वैरमस्यास्तीति। इनिः।) शत्रुः।
इत्यमरः॥ (यथा, मनौ। ४। १३३।
"वैरिणं नोपसेवेत सहायञ्चैव वैरिणः॥")
वीरसम्बन्धिनि, त्रि॥

वैरूप्यं, क्ली, (विरूपस्य भावः।) विरूपता।
यथा,—
"वैरूप्यमङ्गेषु कशानिपातो
मौण्ड्यं तथा लक्ष्यणसन्निवेशः।
एतान् वधानर्हति रूक्षवादी
शास्त्रेषु दूतस्य वधो न दृष्टः॥"
इति महानाटके ५ अङ्कः॥
(असाधारणत्वम्। यथा, महाभारते। ५।
४३। ७।
"निर्द्दिश्य सम्यक् प्रवदन्ति वेदा-
स्तं विश्ववैरूप्यमुदाहरन्ति॥"
विसदृशत्वम्। यथा, तत्रैव। १२। २४०। २।
"एतच्चान्योन्यवैरूप्ये वर्त्तेते प्रतिकूलतः॥")

वैरोचनः, पुं, (विरोचनस्यापत्यम्। विरोचन+
अण्।) बुद्धः। बलिराजः। (यथा, महा-
भारते। ३। २८। १७।
"अथ वैरोचने दोषानिमान् विद्वाञ्चमा-
वताम्॥")
अग्निपुत्रः। सूर्य्यपुत्रः। सिंहगणः। इति
शब्दरत्नावली॥

वैरोचननिकेतनं, क्ली, (वैरोचनस्य बलेर्निके-
तनम्।) पातालम्। इति हलायुधः॥

वैरोचनिः, पुं, (विरोचनस्यापत्यम्। विरोचन+
इञ्।) बुद्धः। बलिराजः। (यथा, विष्णु-
पादादिकेशवर्णनस्तोत्रे। १।
"यास्यां वैरोचनीन्द्रौ युगपदपि विपत्सम्पदो-
रेकधाम॥")
सूर्य्यपुत्रः। इति मेदिनी॥

वैरोचिः, पुं, बाणदेवः। यथा। वैरोचिर्बलि-
नन्दनः। इति शब्दरत्नावली॥

वैरोद्धारः, पुं, (वैरस्योद्धारः।) कृतापकारस्य
प्रत्यपकारः। यथा,—
"प्रतिकारः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं तथा।
निर्यातनं वैरशुद्धिर्वैरोद्धारो निगद्यते॥"
इति शब्दरत्नावली॥

वैलक्षण्यं, क्ली, (विलक्षणस्य भावः। विलक्षण+
ष्यञ्।) विलक्षणत्वम्। विलक्षणस्य भाव
इत्यर्थे ष्यञ्प्रत्ययेन निष्पन्नमिदम्। (यथा,
भागवते। १०। ५५। २६।
"अवधार्य्य शनैर्वीक्ष्य वैलक्षण्येन योषितः॥"
विभिन्नत्वम्। यथा, मनौ कुल्लूकः। १। ८५।
"त्रेतादिष्वपि युगोपचाररूपेण धर्म्मवैल-
क्षण्यम्॥")

वैल्वं, क्ली, (विल्वस्येदम्। अण्।) विल्वफलम्।
इत्यमरटीका॥ विल्वसम्बन्धिनि, त्रि॥ (यथा,
मनौ। २। ४५।
"ब्राह्मणो वैल्वपालाशौ क्षत्रियो वाट-
खादिरौ॥")

वैवधिकः, त्रि, (विवधेन धान्यतण्डुलादिना व्यव-
हरति। "विभाषा विवधवीवधात्।" ४। ४।
९७। इति ठक्।) विवधेन धान्यतण्डुलादिना
व्यवहरति यः। पसारि इति भाषा। (यथा,
राजतरङ्गिण्याम्। ६। ३०८।
"वल्गाभिधा वैवधिकी वल्गामठमकारयत्॥")
तत्पर्य्यायः। वार्त्तावहः २। इत्यमरभरतौ॥
वार्त्तावहः ३। इति शब्दरत्नावली॥

वैवर्ण्यं, क्ली, ) विवर्णस्य भावः।) विवर्णता।
विवर्णस्य भाव इत्यर्थे ष्यञ्प्रत्ययेन निष्पन्न-
मिदम्॥ (यथा, कथासरित्सागरे।१६।६८।
"सा वार्त्ता कर्णमागत्य तस्या वैवर्ण्यदायिनी॥"
तत्तु स्त्रीणां सात्त्विकभावानामन्यतमम्। यथा,
साहित्यदर्पणे। ३। १६६।
"स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः।
वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः॥")

वैवस्वतः, पुं, (विवस्वतोऽपत्यमिति। अण्।) यमः।
इत्यमरः॥ (यथा, बृहत्संहितायाम्।६६।२३।
"एवं शुभः सम्प्रतिहायनोऽयं
वैवस्वतस्यालयमभ्युपैति॥"
यथा च ऋग्वेदे। १०। १४। १।
"वैवस्वतं संगमनं जनानां
यमं राजानं हविषा दुवस्य॥"
"वैवस्वतं विवस्वतः सूर्य्यस्य पुत्रम्।"इति तद्-
भाष्ये सायणः॥ यथा च राजतरङ्गिण्याम्।
४। १५१।
"वनराजिश्यामलेन दिशं वैवस्वताङ्किताम्॥")
रुद्रविशेषः। इति जटाधरः॥ शनिः। सप्तमो
मनुः। (यथा, रघुवंशे। १। ११।
"वैवस्वतो मनुर्नाम माननीयो मनीषिणाम्॥")
वर्त्तमानोऽयम्। अस्मिन्मन्वन्तरे वामनोऽव-
तारः। पुरन्दरः इन्द्रः। आदित्या वसवो
रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः। अश्विनावृषभः।
इत्याद्या देवा। कश्यपः अत्रिः वशिष्ठः
विश्वामित्रः गौतमः जमदग्निः भरद्वाजः एते
सप्तर्षयः। इक्ष्वाकुः नृगः शर्य्यातिः दिष्टः धृष्टः
करूषकः नरिष्यन्तः पृषध्रः नाभागः कविः
एते मनुपुत्रा दश। इति श्रीभागवतमतम॥*॥
अपि च।
"सप्तमश्च प्रवक्ष्यामि यद्वैवस्वतमुच्यते।
अत्रिश्चैव वशिष्ठश्च कश्यपो गौतमस्तथा॥
भरद्वाजस्तथा योगी विश्वामित्रः प्रतापवान्।
जमदग्निश्च सप्तैते सांप्रतं ये महर्षयः॥
साध्या विश्वाश्च रुद्राश्च मरुतो वसवोऽश्विनौ।
आदित्याश्च सुरास्तद्वत् सप्त देवगणाः स्मृताः॥
इक्ष्वाकुप्रमुखाश्चास्य दशपुत्राः स्मृता भुवि।
मन्वन्तरेषु सर्व्वेषु सप्त सप्त महर्षयः॥
ज्ञात्वा धर्म्मव्यवस्थानं प्रयान्ति परमं पदम्॥"
इति मात्स्ये मन्वन्तरानुकीर्त्तनो नाम ९ अः॥
अन्यच्च।
श्रीमार्कण्डेय उवाच।
"आदित्या वसवो रुद्राः साध्या विश्वे मरुद्-
गणाः।
भृगवोऽङ्गिरसश्चाष्टौ यत्र देवगणाः स्मृताः॥
आदित्या वसवो रुद्रा विज्ञेयाः कश्यपात्मजाः।
साध्याश्च मरुतो विश्वे धर्म्मपुत्रा गणाख्यः॥
भृगोस्तु भृगवः पुत्राः ह्यङ्गिरोऽङ्गिरसः सुताः।
एष सर्गस्तु मारीचो विज्ञेयः सांप्रताधिपः॥
तेजस्वी नाम चेन्द्रोऽपि महात्मा यज्ञभागभुक्।
अतीतानागता ये च वर्त्तन्ते ये च सांप्रतम्॥
सर्व्वे ते त्रिदशेन्द्रास्तु विज्ञेयास्तुल्यलक्षणाः।
सहस्राक्षाः कुलिशिनः सर्व्व एव पुरन्दराः॥
मघवन्तो वृषाः सर्व्वे शृङ्गिणो गजगामिनः।
ते शतक्रतवः सर्व्वे भूताभिभवतेजसः॥
धर्म्माद्यैः कारणैरेतैराधिपत्यगुणान्विताः।
भूतभव्यभवन्नाथाः शृणु चैतत् त्रयं द्विज॥
भूर्लोकोऽयं स्मृतो भूमिरन्तरीक्षं भुवः स्मृतम्।
स्वराख्यञ्च तथा स्वर्गस्त्रैलोक्यमिति गद्यते॥
अत्रिश्चैव वशिष्ठश्च कश्यपश्च महामुनिः।
गौतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्रश्च कौशिकः॥
तथैव पुत्रो भगवानृचीकस्य महात्मनः।
जमदग्निश्च सप्तैते सुतयोश्च तथान्तरे॥
इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव धृष्टः शर्य्यातिरेव च।
नरिष्यन्तश्च विख्यातो नाभागो दिष्ट एव च॥
करूषश्च पृषध्रश्च भूमिपा लोकविश्रुताः।
मनोर्व्वैवस्वतस्यैते नव पुत्राः प्रकीर्त्तिताः॥
वैवस्वतमिदं देवि! कथितं ते मयान्तरम्।
अस्मिन् श्रुते नरः सद्यः पठिते चैव सत्तम।
मुच्यते पातकैः सर्व्वैः पुण्यञ्च महदश्नुते॥"
इति मार्कण्डेयपुराणे वैवस्वतमन्वन्तरं समाप्तम्॥

वैवस्वती, स्त्री, (वैवस्वतस्य इयम्। अण्। ततो
ङीप्।) दक्षिणदिशा। इति राजनिर्घण्टः॥

वैवाहिकः, पुं, (विवाहाद्भवः। विवाह+ठञ्।)
कन्यापुत्रयोः श्वशुरः। वेयाइ इति वङ्गभाषा॥
समधी इति हिन्दीभाषा। (तत्पर्य्यायः। सम्बन्धी
२॥ यथा, कौतुकसर्व्वस्वे। ३।